

NOAM CHOMSKY: MOCENSKÉ SYSTÉMY: ROZHOVORY O GLOBÁLNYCH DEMOKRATICKÝCH POVSTANIACH A O NOVÝCH VÝZVACH AMERICKÉMU IMPÉRIU

GABRIEL SZÉKELY

Inštitút politológie
Filozofická fakulta
Prešovská univerzita v Prešove
Email: gabseky@gmail.com

S menom Noam Chomsky sa určite stretol ne jeden akademický pracovník, ale aj „laik“, zaniatený čitateľ odbornej literatúry tematicky zameranej na lingvistiku, sociálno-politické témy alebo filozofiu. Býva považovaný za jedného z najvplyvnejších intelektuálov druhej polovice 20. storočia práve tak, ako aj aktuálnej súčasnosti. Rodený Američan židovského pôvodu sa už ako tridsaťročný stal riadnym univerzitným profesorom. Svoju akademickú kariéru a pôsobenie začal v roku 1945 na univerzite v Pensylvánii, kde sa venoval lingvistiky, matematike a filozofii. Na poli lingvistickej vedy sa „preslávil“ teóriou generatívnej gramatiky znamenajúcej prelom v doterajšom jazykovednom bádani. Dnes emeritný profesor jazykovedy Massachusettského technologického inštitútu prednáša aj na iných prestížnych univerzitách. Medzi jeho známe a oceňované politologické práce patria knihy, ktoré vyšli aj v českom preklade: 9 – 11 (11. september; 2001), *Human Nature: Justice versus Power* (Človek, moc a spravodlivosť; 2005), *Hegemony or Survival* (Hegemonie alebo prežitie; 2006), *Interventions* (Intervencie; 2007).

O erudovanosti a širokom intelektuálnom zábere N. Chomského nepochybne netreba nikoho presviedčať; jeho práce patria k vyhľadávaným a často citovaným. Na druhej strane je aj mysliteľom, ktorý býva terčom mnohých kritik, ba priam osobných útokov. Môžeme sa domnievať, že príčinou týchto atakov je jeho ľavicovosť, a teda aj nekompromisná kritika vládnuceho establishmentu. Navyše tento akademik je zaradený aj do zoznamu prominentných, tzv. sebanenávidiacich Židov (angl. „self-hating Jews“), teda tých, ktorí vlastnej

kultúre, resp. etniku nastavujú nemilosrdné kritické zrkadlo. Vo všeobecnosti patrí medzi tých jedincov, ktorých zvykneme nazývať *renesančnými* ľuďmi, teda ľuďmi mnohých talentov a nadaní. V poslednom čase – na poli sociálnej filozofie – rozoberá problematiku mediálnej manipulácie, ktorá zásluhou pokroku v informačných technológiách exploatuje či doslova okupuje verejný priestor.

Nami recenzovaná práca – „Mocenské systémy: Rozhovory o globálnych demokratických povstaniach a o nových výzvach americkému impériu“ („Power Systems: Conversations on Global Democratic Uprisings and the New Challenges to U.S. Empire“) vyšla v roku 2013 vo vydavateľstve Metropolitan Books, Henry Holt and Company. Na preklade originálu do slovenského jazyka sa podieľal významný publicista a prekladateľ – Pavol Dinka. Publikácia je sumárom rozhovorov, ktoré sa uskutočnili v rokoch 2010 – 2012 medzi Noamom Chomskym a Davidom Barsamianom, známym americkým investigatívnym žurnalistom, zkladateľom a riaditeľom nezávislého Alternatívneho rádia v štáte Colorado. Rozsiahly text ponúka zaujímavé a hlavne kritické analýzy aktuálneho sveta, s ktorými sa autor ako ľavicový teoretik „rád“ identifikuje.

Z celého radu problémov, ktoré viac alebo menej ovplyvňujú globálny priestor, možno spomenúť arabskú jar a budúcnosť demokracie v arabskom svete, imperiálnu politiku Spojených štátov amerických (ďalej len „USA“) a ich aroganciu v medzinárodných vzťahoch, snahu mocenských štruktúr o manipuláciu

a indoktrináciu obyvateľov alebo vznik a pôsobenie protestných hnutí ako *Occupy Wall Street*. Na ploche ôsmich kapitol respondovaný teoretik, teda N. Chomsky, svoju argumentáciu opiera aj o relevantný tlačový materiál, s odkazmi na renomované tlačové médiá ako *New York Times*, *The Guardian*, *Independent* alebo *Financial Times*, ktoré radí medzi „jedny z najlepších novín na svete“ (Chomsky, s. 106). V poznámkovom aparáte nechýbajú ani výročné správy, analýzy alebo oficiálne dokumenty vládnych inštitúcií. V kontexte svojich úvah cituje aj z prác klasikov – Aristotela, Adama Smitha, Davida Huma, Jamesa Madisona či Georga Orwella.

V celom rozhovore, resp. rozhovoroch, N. Chomsky ako akademik a D. Barsamian ako renomovaný žurnalista, rátajú s účasťou vnímavého a kriticky mysliaceho čitateľa, pričom – z nášho pohľadu – mu predostierajú tri základné okruhy problémov: 1. Kritiku mocenských štruktúr a politiky USA ako imperiálnej moci; 2. Rezistenciu voči negatívnym procesom globalizácie a vplyvu finančných skupín; 3. Stupňujúcu sa tendenciu ideologicky motivovanej indoktrinácie zo strany mocenských štruktúr prostredníctvom variabilných metód manipulácie a kontroly.

N. Chomsky kriticky hodnotí minulú aj súčasnú americkú politiku, svojou podstatou imperiálnu – argumentuje vojnou vo Vietname i vojenskou intervenciou v Afganistane a Iraku. Upozorňuje, že americká administratíva vágne narába s pojmom imperializmus v zmysle machiavellistického „účel svätí prostriedky“. K mylnej, resp. účelovej interpretácii tohto pojmu permanentne dochádzalo počas celého trvania studenej vojny s cieľom usporiadať geopolitiku sveta v prospech ekonomického a mocenského triumfu USA. Ten – aj v dôsledku procesu dekolonizácie – zaznamenáva pozvoľný pokles...

Autora zaujíma aj latinsko-americký kontinent, pričom – ako tvrdí – problém rozvoja latinskoamerických krajín viazne v náraste ich partikulárnych problémov, resp. v istej diverzifikácii záujmov tohto regiónu, pod čo sa permanentne podpisujú aj USA. Kriticky sa vzťahuje aj ku súčasnej americkej doktríne založenej na falošnej deklarácii o harmonickom spolunažívaní pri zámernom prehliadaní priam kruciálnych triednych rozdielov na úrovni globu aj samotných USA. Diskusiu o poklese amerického vplyvu kvôli zadlženosti krajiny považuje za zavádzajúcu. Ako „mýtus“ označuje aj ekonomický rast Číny, ktorá je podľa Chomského iba „montážna fabrika s hlavným dôrazom na export“ (Chomsky, s. 13). Napriek tomu a mnohým ďalším problémom (sociálna a ekologická devastácia) Čína ekonomicky mohutnie. Nahrávajú jej aj kľúčoví aktéri globalizácie – na zisk orientované finančné inštitúcie a multinárodné korporácie. Finančnému kapitálu a nadnárodným korporáciám nedokážu čeliť odbory, ľavica, ani alterglobalizačné hnutie. Zvlášť posledne

menovanému chýba dostatočná schopnosť presadenia reálnych zmien v spoločnosti a efektívna kooperácia.

Vyvstáva otázka: Akým spôsobom a do akej miery ovplyvňuje súčasný kapitalistický systém zmýšľanie občanov, aby zotrvali v pasivite? Tento problém existoval vždy, ibaže s „agendou“ ľudských a občianskych práv muselo dôjsť k nutnej transformácii foriem útlaku, resp. techník manipulácie. N. Chomsky tvrdí, a nie neoprávnené, že dnes už sofistikovane dochádza k potieraniu solidarity medzi ľuďmi, vzájomnej podpory a komunitného života. Nástrojom je napríklad ohrozenie verejného vzdelávania alebo systému sociálneho zabezpečenia, politika zastrašovania prípadne „kupovania“ odborov atď. Jedinou perspektívou je aktivita a organizovaná rezistencia voči tejto, slovami Chomského „reálnej deštrukcii ľudského druhu“ (Chomsky, 2013, s. 41).

Podstatne významnou časťou je diskusia o *Occupy Wall Street*. Hnutie symbolicky reprezentuje 99% nespokojnej populácie s globálnym mocenským vplyvom 1%, tzv. super-elity. Úspech sociálneho hnutia vidí autor „v uchopení pocitov, postojev a porozumenia, ktoré boli doteraz latentné, skryté pod povrchom“ (Chomsky, 2013, s. 60). Sila hnutia spočívala v schopnosti mobilizovať sympatizantov, ktorí slobodne kreovali demokratické komunity. Inšpirovalo občiansku spoločnosť k jej reaktívácii formou zakladania nových sociálnych hnutí na lokálnej úrovni. Zároveň prispelo k potlačeniu psychologického strachu občanov. Ten spočíva v opatreniach a rozhodnutiach legislatívno-justičného charakteru, ktoré sú prijímané bez všeobecnej legitimacy. Poskytujú totiž mocenskému establishmentu väčšie možnosti výkonu preventívnych opatrení a široké represívne právomoci. Uvedený stav je prirodzený, nielen z hľadiska teórie demokracie, rozporuplný a nebezpečný. Chomsky je presvedčený o úspechu hnutia *Occupy* s odkazom na imanentné znaky alterglobalizačného hnutia – konsenzuálny princíp prijímania rozhodnutí, nehierarchickú štruktúru, absenciu unifikovanej ideológie, názorovú rôznorodosť. Zdôrazňuje však potrebu rozvoja jeho stratégie, aktívneho oslovenia a inklúzie viacerých spoločenských vrstiev do vyvíjaných aktivít. Dôležitosť a aktuálnosť tejto diskusie je potrebné vnímať v komplexnejšom meradle. Ide o hnutie partikulárneho charakteru (kreované na území USA), avšak s globálnym ideovým presahom. Zároveň, v rámci európskeho, obzvlášť slovenského priestoru, je reflexia a výskum alterglobalizmu okrajovou záležitosťou. Týka sa to nielen samotných sociálnych hnutí, ale aj ich stratégií, taktík a foriem protestu. Vzhľadom k informačnému deficitu chápeme uvedenú diskusiu ako obohacujúcu, potrebnú a motivujúcu.

Chomsky jasne identifikuje súčasný rozmer moci a mocenských systémov. Moc – nielen ako politologická kategória – je komplikovaný a ľahko zneužíateľný atribút v spoločnosti, ktorý je potrebné vyvážiť a kontro-

lovať. V postmodernej dobe 21. storočia sú nástrojom oficiálnej moci najmä informácie. V informačnom prostredí môžeme chápať moc ako schopnosť získavať, uchovávať, chrániť, prenášať a odovzdávať informácie. Otázka znie: „Akým spôsobom, komu a za akým účelom?“ Chomsky hovorí o existencii súčasnej propagandy, ktorú demaskuje v menej kontroverzných poimenovaniach – reklama a public relations. Ako znalec mediálnej komunikácie a manipulácie poukazuje na nebezpečenstvo straty akcieschopnosti a záujmu občanov. Tvrdí nasledovné: „Keď si ľudia želajú viac slobody, nemali by sa dať zotročovať, utláčať a zabíjať, lenže v tom prípade sa dostávajú akosi prirodzene k slovu nové spôsoby kontroly, ktoré sa usilujú vniesť do života rozličné formy mentálneho otroctva smerujúce k akceptácii rámca indoktrinácie a rezignácie na akékoľvek otázky“ (Chomsky, 2013, s. 89). Súčasná forma systému indoktrinácie má v porovnaní s niekdajšou propagandou sofistikovanejšiu podobou. Príkladom je proces prípravy a realizácie predvolebnej kampane v prezidentských voľbách USA. Práve týchto držiteľov moci vystavuje autor nekompromisnej kritike.

Vplyv médií, rozmach internetu a sociálnych sietí, preferovanie elektronickej komunikácie, široké portfólio služieb telekomunikačných operátorov – to všetko „nahráva“ systematickej indoktrinácii a znižovaniu priamej interpersonálnej komunikácie. Súčasne zvyšuje mieru atomizácie a individualizácie jednotlivcov. Záujmom mocenských štruktúr je čo najsofistikovanejšie a najefektívnejšie v dlhodobej perspektíve eliminovať v ľuďoch pocity sociálnej solidarity. Spoločenské kontakty a pridanie priateľa v zozname môžu narastať, to však neznamená, že sú tieto kontakty pevne ukotvené, permanentne aktívne a udržiavané. S elektronickým prostredím toku informácií súvisí aj verejnosti známa kauza *WikiLeaks*. Autor v nej vidí snahu kompromitovať bezpečnosť, o ktorú sa vláda USA zvyčajne zaujíma – „bezpečnosť pred kontrolou zo strany vlastného obyvateľstva“. Otvorene sa vyjadril aj k otázke zadržiavania vojaka B. Manninga vo vyšetrovacej väzbe od roku 2010, ktorého nepostavili pred riadny súdny proces. Nazdával sa, že „Manning skončí ako víťaz a verejnosť obviní vládu, že porušuje princípy právneho štátu a ľudské práva“ (Chomsky, 2013, s. 99)¹.

Terčom mocenskej indoktrinácie je aj systém vzdelávania v USA, ktorý po roku 1960 zaznamenal výz-

namné zmeny. Argumentácia Chomského je postavená na analýze dvoch zásadných dokumentov z oboch strán ideologického lineárneho spektra. Zdroj súčasného úpadku a stagnácie vzdelávania je ekonomického charakteru. Sú to študentské pôžičky a z nich vyplývajúce dlhy. Ide o najúčinnější nástroj pre indoktrináciu a kontrolu mladých, perspektívnych vedeckých pracovníkov. Okrem toho, komercializácia školstva prispieva k likvidácii akejkoľvek snahy a iniciatívy mladých po poznaní. Ako akademik uvádza: „Veda sa vyučuje spôsobom, ktorý ničí akúkoľvek radosť z poznávania a skúmania, zo zmyslu pre objavovanie nového“ (Chomsky, 2013, s. 131). Sociálna atomizácia je prítomná aj v tomto rozmere spoločnosti. Degraduje to nielen základný ekonomický kapitál – ľudské vedomosti, ale aj samotnú demokraciu, ktorej integrálnym prvkom je garancia slobody prejavu a poskytnutie priestoru pre kritickú diskusiu.

Za zmienku stojí aj priestorovo-tematická neohraničenosť autorov, ktorí sa neobmedzili výlučne na americký priestor domácej a zahraničnej politiky. Otázky Barsamiana sú nasmerované aj na európsky kontinent. Chomsky ani v tomto prípade nepoľavuje vo svojej kritike. Takým je aj postoj smerom k Európskej centrálnej banke (ECB), ktorej súčasné aktivity nazýva „triednym bojom“, v ktorom víťazia banky a finančné skupiny nad obyvateľstvom. Ako pozitívny impulz hodnotíme autorov názor k realistickým možnostiam riešenia ekonomickej krízy vo svete. Svoje nádeje vkladá napríklad do Medzinárodnej organizácie pre participatívnu spoločnosť, ktorá sa inšpirovala autonómnym baskickým konglomerátom Mondragón.

Publikácia je prínosným a inšpiratívnym čítaním, jej prostredníctvom sme priamo konfrontovaní ako s problémami americkej spoločnosti, tak aj aktuálnymi krízami v euroatlantickom i „tichomorskom“ priestore sveta ako celku. Chomsky dokazuje – a nie po prvý raz – že je v otázkach komplexnosti a zložitosti svetových procesov na úrovni politickej, ekonomickej či sociologickej náležite zorientovaný s adekvátnou mierou kritickosti a nekonformnosti voči mocným tohto sveta. Jeho analytické schopnosti v spojení s tendenciou historického exkurzu a umocnené zrením prognostika ponúkajú čitateľovi vysokú mieru poznania a orientácie v politicko-mocenských sporoch globalizujúceho sa časopriestoru. Navyše je text miestami odľahčený sarkazmom aj ironickým vtipom; N. Chomsky sa prezentuje ako jeden z tých, ktorí popri vysokej miere erudovanosti disponujú ľudskosťou a budúcnosť ďalších generácií im nie je ľahostajná. Slovanmi autora, „záleží len na nás, ako to bude pokračovať“ (Chomsky, s. 150).

Kniha dialógov medzi etablovaným publicistom a vzdelaným akademikom si nepochybne nájde svoje miesto v širokom okruhu čitateľov z rôznych vedných odborov a profesijných orientácií.

¹ Vojak Bradley Manning predstúpil pred vojenský súd dňa 21. 08. 2013. Bol odsúdený na 35 rokov väzenia za vyzrazenie veľkého množstva utajovaných vládnych dokumentov serveru *WikiLeaks*. Blížšie pozri: SAVAGE, Ch. – HUETTEMAN, E.: Manning Sentenced to 35 Years for a Pivotal Leak of U.S. Files. In *New York Times*. 2013, August 21. Dostupné na internete: <http://www.nytimes.com/2013/08/22/us/manning-sentenced-for-leaking-government-secrets.html?_r=0> [1/11/2013].

Literatúra:

CHOMSKY, N.: Mocenské systémy: Rozhovory o globálnych demokratických povstaniach a o nových výzvach americkému impériu. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2013.